

PRESENTACIÓ DEL DOSSIER MONOGRÀFIC SOBRE PREMSA CLANDESTINA

Daniel CASALS I MARTORELL¹

Josep Maria FIGUERES I ARTIGUES²

Grup d'Història de la Llengua Catalana de l'Època Contemporània
Universitat Autònoma de Barcelona

Les publicacions clandestines són conseqüència directa de l'establiment de restriccions en el sector de la premsa per part de règims totalitaris, un fenomen que és present en la història de la comunicació social i que s'ha donat en diferents països i èpoques. Aquestes capçaleres neixen i sobreviuen en condicions de desigualtat amb els rotatius oficials, perquè les primeres existeixen fora de la llei i perquè el poder ni les reconeix ni les empara. Es confegeixen amb menys recursos i en condicions precàries i són deutores de l'esforç de persones i d'organitzacions —que sovint també són fora de la legalitat— que es posen en risc per oferir a la ciutadania el dret a la informació que el poder totalitari els segresta. Aquest sistema, a més, actua implacablement contra aquestes revistes i en reprimeix els promotors amb mesures com ara sancions econòmiques, inhabilitació, presó i, fins i tot, la mort.

Els propòsits de la premsa clandestina són diversos. La seva sola existència ja és una mesura d'oposició als règims que la prohibeixen. Els rotatius proscrits defensen idees i informen de fets i temes que els poders pretenen silenciar amb mecanismes com la censura i la por. Centren la mirada en els aspectes de la política, la societat i la cultura que el sistema opressor vol ocultar. I, a més de ser un canal d'informació, tenen l'objectiu de cohesionar els grups que les confegeixen, com organitzacions sindicals, partits polítics i entitats culturals, que també són dissidents del poder i que actuen al marge de la llei.

1. E-mail: Daniel.Casals@uab.cat

2. E-mail: JosepMaria.Figueres@uab.cat

En el context dels territoris de parla catalana, les publicacions clandestines elaborades a l'interior i les produïdes a l'exili s'han resistit a la política de repressió que han dut a terme diferents règims polítics, com ara el franquisme. A l'empara de les lleis de premsa i d'impremta de 1938 i 1966, aquest sistema feixista va controlar el sector del periodisme, amb instruments com la censura i el nomenament dels directors dels diaris. Hi va vetar temes i idees que li eren incòmodes i, sobretot durant la primera època, no hi va permetre d'usar la llengua catalana. Les publicacions clandestines, en canvi, van defensar i exposar, en català, les idees i els fets que el règim esmentat volia silenciar, i també van voler cohesionar la comunitat que havia sofert represàlies i havia quedat al marge del poder, dins del país o fora.

Aquest dossier monogràfic, que focalitza la mirada en l'època franquista, és fruit de la col·laboració entre la Societat Catalana d'Estudis Històrics de l'Institut d'Estudis Catalans; el Grup de Recerca en Història de la Llengua Catalana de l'Època Contemporània (2017SGR1696), reconegut i finançat per l'Agència de Gestió d'Ajuts Universitaris i de Recerca (AGAUR) de la Generalitat de Catalunya, i el projecte d'investigació FFI2016-80191-P (AEI/FEDER, UE), concedit pel Ministeri d'Economia, Indústria i Competitivitat. Els quatre treballs que conté estudien, d'una banda, capçaleres produïdes, durant el segle xx, per diferents comunitats catalanes de l'exterior, localitzades concretament a l'Estat francès, i, de l'altra, publicacions elaborades en dues àrees catalanòfones incloses a l'Estat espanyol: les illes Balears i Catalunya.

Rosa Calafat Vila, professora titular de la Universitat de les Illes Balears, té com a objecte de recerca els *Quaderns d'Estudis Polítics, Econòmics i Socials*, que van ser elaborats i editats a Perpinyà entre 1945 i 1947, al voltant del Grup d'Estudis Polítics. Els resultats d'aquesta investigació analitzen els continguts que aquesta revista, escrita en llengua catalana, va incloure a les seves pàgines a l'entorn de la història, els mites i especialment l'idioma, com a elements cohesius de la comunitat catalana de l'exterior, tot resseguint la narrativa simbòlica pròpia del catalanisme polític del Nou-cents. Aquesta capçalera tenia el propòsit de reconstruir el país i consolidar l'ideari polític que havia de guiar el govern de Catalunya que pensaven que s'havia de constituir en el futur immediat.

Daniel Casals i Martorell, professor titular de la Universitat Autònoma de Barcelona, investiga la presència de la llengua catalana com a tema d'interès de tres publicacions elaborades a França, per part de les agrupacions de catalans que hi vivien, entre les dècades dels anys quaranta i seixanta del segle xx: el *Butlletí*

d'Informació Interior del Casal de Catalunya de París; *Foc Nou*, de Tolosa de Llenguadoc, i el *Butlletí* del Centre Català de Marsella. Aquestes revistes informaven, en català, de l'activitat cultural que duia a terme la comunitat catalana de l'exterior i, en matèria de llengua, van parlar de temes que la censura franquista tenia vetats a la premsa de l'interior, com la figura i l'obra de Pompeu Fabra, l'ensenyament del català i la seva presència als mitjans de comunicació.

L'article de David Ginard Féron, professor titular de la Universitat de les Illes Balears, té com a objectiu estudiar la premsa que va sortir entre els anys 1921 i 1977 produïda pel Partit Comunista de les Illes Balears, vinculat al Partit Comunista d'Espanya. Els resultats del treball apunten que hi va haver una època en què aquestes publicacions es van poder estendre i una altra de restriccions que va arribar amb el franquisme. Aquestes capçaleres van cohesionar els diferents corrents d'ideologia comunista dels territoris insulars esmentats. Durant la dictadura franquista van ser confegides amb recursos precaris i, sota l'amenaça de la represió, van sortir d'una manera irregular per les condicions de clandestinitat en què van ser elaborades i van tenir un impacte social relativament limitat.

Mar Massanell i Messalles, professora de la Universitat Autònoma de Barcelona, reviu la represa de la divulgació de la normativa de la llengua catalana a la premsa durant el franquisme, a través d'una aproximació a la figura i l'obra de qui en fou pioner: l'arxiver, professor de català i divulgador lingüístic Mateu Piguillem i Casadejust, que va inserir l'espai «Secció filològica» a les pàgines de la revista clandestina *Jovenívola*. Aquesta publicació va actuar com a butlletí interior de l'Orfeó Català entre 1955 i 1960, i va conèixer dues èpoques: en la primera i més dilatada, de juny de 1955 a maig-juny-juliol de 1959, circulava ciclos-tilada, mentre que en la segona, de vida efímera, fou editada i disposava d'un dipòsit legal.

Els estudis sobre la premsa clandestina com els que integren aquest monogràfic permeten donar a conèixer aquestes capçaleres i ampliar-ne el catàleg. Alhora fomenten la consulta de col·leccions d'aquest tipus de rotatius, i estimulen la recerca en aquesta disciplina. Així mateix, reconstrueixen episodis no prou coneguts de la història del periodisme dels territoris de parla catalana i reconeixen el compromís i el risc que van assumir els compatriotes que, a l'interior i a l'exterior, van elaborar aquestes revistes per vèncer el silenci que els règims totalitaris volen imposar.